

УДК 349.3

<https://doi.org/10.34142/23121661.2024.39.24>

orcid.org / 0000-0002-0883-9869

© Коваленко О.О., 2024

О.О. Коваленко**ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ,
ЗВІЛЬНЕНИХ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ
ТА ОСІБ, ПРИРІВНЯНИХ ДО НИХ,
ЯК РІЗНОВИД СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ****O. Kovalenko****PENSION SECURITY FOR PERSONS
DISCHARGED FROM MILITARY SERVICE
AND PERSONS EQUATED TO THEM
AS A TYPE OF SOCIAL PROTECTION**

Анотація. Метою статті є характеристика є пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби та осіб, прирівняних до них, як різновиду соціального захисту. Автор відмічає, що повномасштабна збройна агресія росії проти України актуалізувала питання соціального захисту, зокрема осіб, звільнених з військової служби та осіб, прирівняних до них. Кількість тільки військовослужбовців зросла більше ніж у 2 рази і очевидно, що ще вона буде зростати, а отже пропорційно зростає і кількість соціальних ризиків, що тягнуть за собою необхідність соціального захисту даних осіб та їх членів сім'ї, зокрема мова йде про їх пенсійне забезпечення. Обґрунтовується позиція, що соціальний захист є тією упорядкованою сукупністю заходів, які створюють мінімальний добробут для особи, що залишилася без підтримки, та не може влаштувати свої життя. Ця система має призначення вирішити існуючі проблеми матеріального, житлового, медичного забезпечення, в житті людини, яка потрапила у простір соціальних ризиків, щоб попередити її соціальну ізоляцію, бідність та надати їй необхідну підтримку для її існування та для виправлення ситуації.

Акцентується увага на тому, що природа пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та прирівняних до них осіб дозволяє визначати її через державний обов'язок, у визначених спеціальним законом випадках, коли особа цього потребує за об'єктивними причинами, надати їй за певними умовами, пов'язаними із її минулою трудовою діяльністю, соціальну допомогу, яка дозволить їх забезпечити себе засобами для існування, що забезпечить життєдіяльність людини у скрутних ситуаціях, визначених у якості соціальних ризиків. Таким чином, встановлення даної природи та її змісту дозволяють зробити висновок, що пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та прирівняних до них осіб, є різновидом соціального захисту.

Ключові слова: соціальні права, соціальний захист, пенсійне забезпечення, соціальне законодавство, військовослужбовці, особи, звільнені з військової служби, особи, прирівняні до військовослужбовців, грошове забезпечення, розмір пенсії, вислуга років, принципи пенсійного забезпечення, член сім'ї.

Abstract. The purpose of the article is to characterize the pension provision of persons released from military service and persons equated to them, as a type of social protection. The author notes that the full-scale armed aggression of Russia against Ukraine has actualized the issue of social protection, in particular, persons released from military service and persons equated to them. The number of military personnel alone has increased more than 2 times, and it is obvious that it will continue to grow, and therefore the number of social risks, which entail the need for social protection of these persons and their family members, is also increasing proportionally, in particular, we are talking about their pension provision. The position is substantiated that social protection is that orderly set of measures that create minimal well-being for a person who is left without support and cannot arrange their lives. This system is intended to solve the existing problems of material, housing, medical support, in the life of a person who has fallen into the space of social risks, to prevent his social isolation, poverty and to provide him with the necessary support for his existence and to correct the situation.

Attention is drawn to the fact that the nature of pension provision for persons released from military service and persons equated with them allows it to be determined through the state obligation, in cases defined by a special law, when a person needs it for objective reasons, to provide it to him under certain conditions related to his past labor activities, social assistance that will allow them to provide themselves with the means of subsistence, which will ensure the life of a person in difficult situations defined as social risks. Thus, the establishment of this nature and its content allow us to conclude that the pension provision of persons released from military service and persons equated to them is a type of social protection.

Keywords: social rights, social protection, pension provision, social legislation, military personnel, persons released from military service, persons equated with military personnel, monetary support, amount of pension, length of service, principles of pension provision, family member.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія росії проти України актуалізувала питання соціального захисту, зокрема осіб, звільнених з військової служби та осіб, прирівняних до них. Так, «у лавах Збройних сил України до початку повномасштабної війни з росією було близько 261 тисяч осіб, з урахуванням цивільних. На сьогоднішній день, за словами міністра оборони Олексія Резнікова, лише у ЗСУ налічується приблизно 700 тисяч осіб, а весь сектор безпеки та оборони охоплює до мільйона українців на порядку денному питання забезпечення національної безпеки, її складової – воєнної безпеки, реалізація яких покладається на військовослужбовців, поліцейських» [1]. «Через два роки після початку російського вторгнення український президент вперше назвав офіційну кількість загиблих військових. "31 тисяча українців військових загинули у цій війні, – заявив Володимир Зеленський"» [2].

Тобто, кількість тільки військовослужбовців зростає більше ніж у 2 рази і очевидно, що ще вона буде зростати, а отже пропорційно зростає і кількість соціальних ризиків, що тягнуть за собою необхідність соціального захисту даних осіб та їх членів сім'ї, зокрема мова йде про їх пенсійне забезпечення.

Отже, очевидно, що актуальним завданням сучасної юридичної науки є розробка питань правового регулювання пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби та осіб, прирівняних до них.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми правового регулювання пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби та осіб, прирівняних до них, на жаль, не отримують необхідної уваги з боку науковців. Є публікації минулих років, зокрема К.Ю. Мельника [3], С.Л. Поліщука [4], Я.М. Радченка [5], О. Шкуропацького, О. Артюшенка [6], в яких піднімалися проблеми пенсійного забезпечення військовослужбовців та пропонувалися шляхи їх вирішення. Однак, на жаль, варто констатувати, що після повномасштабного вторгнення РФ в Україну, це питання не досліджується на шпальтах наукових видань. Серед публікацій цього часу варто відмітити роботу М. Б. Стецьківа [7], в якій характеризується нормативна база з окреслюваного питання та надаються пропозиції щодо її вдосконалення. Однак, що являє собою пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби та осіб, прирівняних до них в сучасних умовах розвитку суспільства, яка її природа так і не було встановлено.

Отже, враховуючи фактичну відсутність наукового матеріалу з даного питання окреслюється і відповідна мета статті.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є характеристика пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та осіб, прирівняних до них, як різновиду соціального захисту.

Виклад основного матеріалу. Соціальний захист є невід'ємним атрибутом, константою сучасної держави, яка існує для людини. Українська держава відноситься до таких держав, бо у ст.3 Конституції України визначила, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [8, ст.3]. Також Конституція закріплює і право на соціальний захист. «Піднесення зазначеного права на конституційний рівень уже означає його непересічність і надзвичайну актуальність для нашого суспільства» [9, с.109].

Ст. 46 Конституції України визначає: «Громадяни мають право на соціальний захист, що містить право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [8]. Отже, мова йде про соціальні ризики: особливі стани людського організму, які перешкоджають реалізації можливості здійснювати право на працю, скрутні умови, що позбавляють можливості отримувати легальні доходи внаслідок втрати годувальника тощо, які закон визначає підставами для розповсюдження на осіб, які в них опинились, соціального захисту, що, в свою чергу, є можливим завдяки реалізації звернення таких осіб до компетентних державних органів та призначення їм соціальної допомоги та відповідні соціальні права таких громадян.

Тому варто цілком погодитись із думкою С.М. Синчук, В.В. Яструбецького, що «проголошене як конституційне, право людини на соціальний захист пов'язують із виникненням потреб у матеріальному забезпеченні,

соціальних послугах, реабілітаційних заходах тощо, зумовлених соціальними ризиками» [10, С. 90].

Відповідно, із конституційного визначення права на соціальний захист та його змісту слідує, що власне соціальний захист - це «система заходів і відповідних інститутів, призначених для забезпечення нормального існування людини, підвищення рівня задоволення її соціальних потреб, якості життя та перспектив» [11, с. 42]. Адже природа соціального захисту полягає саме у обов'язку сучасної держави у випадках, коли особа цього потребує за об'єктивними причинами, надати їй допомогу, яка дозволить їй забезпечити себе засобами для існування, медичною допомогою, житлом. Тобто соціальний захист – це та парасолька, яка є інструментом заступництва держави для своїх громадян. Це той фундамент, який забезпечує життєдіяльність людини у скрутних ситуаціях, визначених у якості соціальних ризиків.

Відповідно соціальний захист є тією упорядкованою сукупністю заходів, які створюють мінімальний добробут для особи, що залишилася без підтримки та не може влаштувати свої життя. Ця система має призначення вирішити існуючі проблеми матеріального, житлового, медичного забезпечення, в житті людини, яка потрапила у простір соціальних ризиків, щоб попередити її соціальну ізоляцію, бідність та надати їй необхідну підтримку для її існування та для виправлення ситуації.

У межах соціального захисту виділяють соціальне забезпечення, що визначають як «практику виплати пенсій, соціальної допомоги, соціального догляду» [11, с. 42]. Відповідно у даному випадку ми ведемо мову про певну секцію фундаменту, що забезпечує певну спрямованість захисту.

У свою чергу, у межах соціального забезпечення відокремлюється пенсійне забезпечення, що, вочевидь, охоплює практику виплати пенсій, включаючи в свою сферу різні види пенсій, відповідні підстави та умови для їх призначення пенсії, гарантії реалізації права на пенсію. Тобто пенсійне забезпечення виступає окремою цеглинкою секції фундаменту, про який велася мова на початку даної статті.

Право на пенсію мають різні категорії осіб і деякі особи законодавством об'єднуються у певні групи, на які розповсюджується певна специфіка. Так, українське законодавство відокремлює пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб, прирівняних до них, і виносить ці питання правової регламентації до окремого закону [12].

М.Б. Стецьків слушно наголошує на спеціальному характері пенсійного забезпечення зазначених осіб, спираючись, зокрема, на конституційні засади, «згідно із якими саме держава забезпечує соціальний захист громадян України, що перебувають на службі у Збройних Силах України та членів їхніх сімей (ч. 5 ст. 17 Конституції України)» [7, с.270].

О.М. Пономаренко підкреслює, що «при наданні права на конкретний вид соціального захисту в законі чітко визначається те коло осіб, які мають право на отримання допомоги від держави (пенсії, допомоги, медичного

забезпечення тощо)» [13, с.127]. І Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» не виняток. Його ст.1-2 містить перелік осіб, що мають право на пенсійне забезпечення за цим законом. Однак, це не тільки особи, звільнені з військової служби, а й деякі інші категорії осіб, прирівняні до них (що, в принципі є зрозумілим із назви цього закону). А саме:

«Право на пенсійне забезпечення на умовах цього Закону мають звільнені зі служби (крім випадків призначення пенсії в разі втрати годувальника дружині (чоловіку) з урахуванням вимог частини п'ятої статті 30 цього Закону, яка призначається незалежно від звільнення зі служби):

а) особи з числа військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової служби) рядового, сержантського, старшинського та офіцерського складу;

б) особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ України, поліцейські, співробітники Служби судової охорони, особи начальницького складу податкової міліції, особи, які мають спеціальні звання Бюро економічної безпеки України, особи начальницького і рядового складу Державної кримінально-виконавчої служби України, особи начальницького і рядового складу органів і підрозділів цивільного захисту;

в) особи із числа військовослужбовців Збройних Сил, інших військових формувань, органів державної безпеки і внутрішніх справ колишнього Союзу РСР, Національної гвардії України, Прикордонних військ України, військ цивільної оборони України;

г) особи начальницького і рядового складу державної пожежної охорони, особи начальницького і рядового складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;

д) громадяни інших держав із числа військовослужбовців збройних сил та інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства цих держав, які постійно проживають в Україні, і відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, їх пенсійне забезпечення здійснюється згідно із законодавством держави, на території якої вони проживають;

е) особи, зазначені у статтях 3 і 4 цього Закону;

є) особи із числа військовослужбовців строкової служби та члени сімей осіб з числа військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової служби) рядового, сержантського, старшинського та офіцерського складу та деяких інших осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, у передбачених цим Законом випадках;

ж) державні службовці та працівники навчальних, медичних закладів та науково-дослідних установ Міністерства внутрішніх справ України або поліції з числа колишніх працівників міліції, які станом на день опублікування Закону України "Про Національну поліцію" проходили службу в органах внутрішніх справ та мали календарну вислугу не менше п'яти років і продовжили роботу в Міністерстві внутрішніх справ України або поліції (їх територіальних органах,

зкладах та установах) на посадах, що заміщуються державними службовцями відповідно до Закону України "Про державну службу", а в навчальних, медичних закладах та науково-дослідних установах - на будь-яких посадах;

з) особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро України» [12 ст.1].]

У даному переліку простежується думка законодавця, яка обґрунтовує чому саме ці особи були відокремлені для спеціального напряму пенсійного забезпечення. Коло цих осіб у напрямі соціального законодавства формувалося за ознакою їх минулої професійної діяльності, якою вони обрали для себе заробляти собі на життя. Ця діяльність пов'язана із забезпеченням національної безпеки та оборони нашої країни, правопорядку, захисту життя і здоров'я громадян, приватної, колективної та державної власності від пожеж, підтримання належного рівня пожежної безпеки на об'єктах і в населених пунктах, а також це навчальна, медична і науково-дослідна діяльність працівників визначених у даному законі установ [12, п.ж ст.1].

Преамбула цього закону зазначає, що «закон має на меті реалізацію особами, які мають право на пенсію за цим Законом, свого конституційного права на державне пенсійне забезпечення у випадках, передбачених Конституцією України та цим Законом, і спрямований на встановлення єдності умов та норм пенсійного забезпечення зазначеної категорії громадян України» [12].

Таким чином, вбачається, що природа пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб, прирівняних до них, дозволяє визначати її через державний обов'язок, у визначених спеціальним законом випадках, коли особа цього потребує за об'єктивними причинами, надати їй за певними умовами, пов'язаними із її минулою трудовою діяльністю, соціальну допомогу, яка дозволить їм забезпечити себе засобами для існування, що забезпечить життєдіяльність людини у скрутних ситуаціях, визначених у якості соціальних ризиків.

Таким чином, встановлення даної природи та її змісту дозволяють зробити висновок, що пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб, визначених Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» є різновидом соціального захисту [12].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, слід зазначити наступне: очевидною метою встановлення пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб, визначених Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» є досягнення окремих цілей, що ставить перед собою система соціального захисту.

За своєю природою та змістом пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та прирівняних до них осіб, визначених Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» відповідає природі та змісту соціального захисту, а отже дозволяє

констатувати, що пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та осіб, прирівняних до них є різновидом соціального захисту.

Правове регулювання пенсійного забезпечення даних категорій осіб має відбуватись за правилами, напрацьованими для системи соціального захисту України з урахуванням певної специфіки, пов'язаної із підвищеною роллю діяльності даних осіб в Українській державі та їх заслуг із забезпечення безпеки і охорони нашої держави і українських громадян.

Питання пенсійного забезпечення даних осіб мають ще багато невирішених теоретико-прикладних проблем, а тому є перспективними для майбутніх наукових розвідок.

Література

1. Як змінювалась чисельність Збройних Сил України. Аналітичний портал «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/14/infografika/bezpeka/yak-zminyvalasya-chy-selnist-zbrojnyx-syl-ukrayiny>.
2. Війна у цифрах: як за останній рік змінилася Україна та українці. BBC. News Україна. 23.02.2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv28871qdv8o>.
3. Мельник К.Ю. До проблеми реформування пенсійного забезпечення у сучасних умовах. Юридична наука і практика: виклики часу : матер. V міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12 березня 2015 р. Київ, 2015. Т. 2. С. 232–235.
4. Поліщук С.Л. Правове регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців в Україні. Юридична наука. 2012. № 5. С. 165–172.
5. Радченко Я.М. Правове регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців крізь призму застосування міжнародних актів. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2020. № 19. С. 110–113.
6. Шкуропацький О.І., Артюшенко О. Уніфікація законодавства соціального захисту військовослужбовців Збройних сил України та прирівняних до них осіб. Вісник Харківського національного університету В.Н. Каразіна. Серія «Право». 2021. № 31. С. 61–65.
7. Стецьків М.Б. Законодавче регулювання пенсійного забезпечення звільнених з військової служби та осіб, прирівняних до них. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №2. С.270-273. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/61.pdf.
8. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
9. Коваленко О.О. Концепт «право на соціальний захист» Збірник наукових праць Харківського національного університету ім. Г.С.Сковороди «Право». X. 2023. Вип.37. С.107-112. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/law/article/view/12467>.
10. Синчук С.М., Яструбецький В.В. Соціальний захист працівників як об'єкт соціального захисту. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, (35), 88-95. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/688>.
11. Москаленко В.В. Сутність соціального захисту та його місце у в політиці соціальної держави. Наукові записки. Т.21 С. 41–44. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8399/Moskalenko_Sutnist.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
12. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб. Закон України від 09.04.1992р. № 2262-ХІІ. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text>.
13. Пономаренко О.М. Визначення категорії «особа з сімейними обов'язками» шляхом застосування системного аналізу сімейного законодавства та законодавства у сфері соціального захисту» Збірник наукових праць Харківського національного університету ім. Г.С. Сковороди «Право». X. 2023. Вип.37. С.123-129.